

## Novošamanizmi na primjeru *temeljnoga (core)* šamanizma Michaela Harnera

Većina se današnjih magijskih praksi zapadnih “šamana” ubraja u novošamanizme, odnosno duhovna učenja Zapada koja konstruiraju i kontekstualiziraju različite vlastite predodžbe “šamanskoga” ne slijedeći naglašenu praktičnost šamanizma u tradicionalnom okruženju, već kombinirajući različita učenja. Michael Harner kao američki je antropolog istraživao različita plemena u Amazoni, Meksiku, na Arktiku, u Sjevernoj Americi i Finskoj te njihove autohtone šamanističke prakse. Harner je kasnije prešao crtu sudionika/promatrača i praktičara te osnovao Zakladu za šamanističke studije 1985. godine. Ovaj se rad bavi analizom novošamanizama na primjeru Harnerova pristupa, njegova koncepta temeljnoga šamanizma, te, konačno, i rezultatima autorovih terenskih istraživanja rada praktičara temeljnoga šamanizma u Europi i Hrvatskoj.

**Ključne riječi:** šamanizam, novošamanizam, neošamanizam, temeljni šamanizam, core šamanizam, Michael Harner, monotono bubnjanje, neformativna duhovnost

### Uvod

Šamanizmi privlače pozornost zapadne kulture barem posljednja četiri stoljeća, od brojnih putopisa kolonizatora iz 18. stoljeća do suvremenoga doba kad brojne osobe sa Zapada pokušavaju kroz njih naći neku izgublenu, iskonsku duhovnost. Brojni antropolozi smatraju da već samo nazivanje nekog magijskoga praktičara šamanom biva problematičnim i da je to, ustvari, izmišljena, zapadnjačka kategorizacija (Fotiu 2016: 153–154). Takav je pojam, prema nekima, rezerviran samo za izvorne sibirске šamane, jer su Zapadnjaci ovu riječ upravo preuzeli iz Sibira krajem 17. stoljeća (Boekhoven 2009: 1). Ova će se dva pojma, šamanizam i šaman, u 20. i 21. stoljeću toliko koristiti u različitim znanstvenim

i neznanstvenim područjima, da će *de facto* izgubiti svoje precizno značenje i postati univerzalnom riječju za religijsko-magijskoga praktičara, specijalista za kojega se vjeruje da može komunicirati s duhovima i kontrolirati ih, bilo da je riječ o duhovima predaka, bilo prirode, ali i, uz njihovu pomoć, pomoći čovjeku riješiti njegove psihičke i fizičke probleme.

Sam pojam *šamanizma* nije toliko star kao onaj *šamana*. Iako se spominje i prije u antropološkoj literaturi, ponajprije je populariziran značajnim djelom rumunjskoga povjesničara religije Mircee Eliadea *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze* iz 1951. godine. Eliade u svojoj knjizi *šamanizam* između ostaloga definira kao “tehniku ekstaze” (Eliade 2004: 4). Koncept šamanizma počinje se sve više proučavati u Sjedinjenim Američkim Državama od sredine i kraja 1970-ih, a popularizira u 1980-ima. Od druge polovice 20. stoljeća različite će kontrakulture postati oduševljene konceptom alternative zapadnoj civilizaciji čitajući u suvremenim istraživanjima etnologa, antropologa i povjesničara religija kako su različiti šamanizmi bili konstruirani. Uz spomenuto Eliadeovo djelo *Šamanizam i arhajske tehnike ekstaze*, najpopularnija djela svakako su i ona švicarskoga psihologa i psihijatra Carla Gustava Junga, kao i djela megalopješne kombinacije antropologije i fikcije američkoga antropologa Carlosa Castanede, koja promišljaju sveto kao važan element u razvoju čovjeka. Oni će na Zapadu utjecati na želju za “povratkom” zamišljenim prvobitnim tekovinama autohtonih kultura Sjeverne, Srednje i Južne Amerike te Azije, a poglavito onih koje su se koristile različitim psihoaktivnim mješavinama biljnoga porijekla za svoje religijske i magijske prakse. Posljednji zamah popularizaciji šamanizama dat će američki antropolog Michael Harner svojim knjigama i pristupima šamanističkim praksama (Sanson 2012: 36, Wallis 2003: 33). To će ujedno dati i globalni zamah šamanizmu te stvoriti i niz ostalih novošamanizama (Fotiu 2016: 156, Znamenski 2007: 180).

Do danas su zabilježene mnoge religijsko-magijske prakse kojima je dan naziv šamanističkih. Kod nekih, poglavito onih iz prošlosti, ta je identifikacija validna, kao i kod onih koje i danas *in continuo* postoje. No, većina suvremenih religijsko-magijskih praksi koje same sebe nazivaju šamanističkima, uglavnom pripadaju u novošamanističke (Vukelić 2012: 167–171, Vukelić 2021: 621–625).

*Novošamanizme (neošamanizme)* možemo definirati kao suvremene oblike šamanizma, nastale u drugoj polovici 20. stoljeća kao novovjerne oblike koji teže spojiti šamanističke ideale religijskih i magijskih praksi prošlosti sa životom

svremenih Zapadnjaka koji traže nove oblike duhovnosti i/ili ponovno uspostavljanje vlastitoga dodira s prirodom. (Jakobsen 1999: xi). Pojam *novošamanizma* i *novošamana* (*neošamana*) koristi se od 1980-ih uglavnom u akademskom svijetu da bi se razdvojile autohtone šamanističke prakse od onih zapadnjačkih u njihovim različitim prerađenim oblicima (Wallis 2003: 30; Sanson 2012: 35). Ostali nazivi, kao što su *moderni šamanizam*, *svremeni šamanizam*, *temeljni (core) šamanizam*, *Harnerov šamanizam*, *moderni zapadni šamanizam*, *moderni europski šamanizam*, *urbani šamanizam* i drugi, nazivi su nastali u različitim razdobljima posljednjih desetljeća u različitim autora, ali i praktičara (Sanson 2012: 35). Novošamanizmi će, osim toga, staviti naglasak i na ekologiju i sve ono što se smatra prirodnim (Fotiu 2016: 157), a što je reakcija na globalno zagađenje i tehnologizaciju društva.

Najveći prostor među njima u zapadnoj kulturi zauzima Harnerov *temeljni* šamanizam, ali i novošamanizmi koji su nastali iz njega i izdvojili su u nešto drugačije smjerove, bilo kao njegova nadogradnja ili nešto ciljano drugačije od njega. Da bismo to mogli pobliže promotriti, trebamo se prije svega vratiti Michaelu Harneru i počecima njegove akademske karijere.

## Michael Harner

Michael Harner rođen je 1929. godine u Washingtonu D. C. u Sjedinjenim Američkim Državama. Studirao je arheologiju, a doktorirao antropologiju na Sveučilištu Berkeley u Kaliforniji. Tijekom studija bavio se arheološkim istraživanjima porječja rijeke Donjega Kolorada. Od 1956. do 1957. započinje kulturnoantropološko terensko istraživanje kulture naroda Jivaro (Shuar) koji obitava u području ekvadorske amazonske prašume. Na ovoj će temi i doktorirati 1963. godine, a svoj će doktorski rad uskoro preoblikovati i 1972. godine objaviti u knjizi pod nazivom *The Jivaro: People of the Sacred Waterfalls (Jivaro: Narod svetih vodopada)*. Tijekom ovih istraživanja počinje se zanimati za rad lokalnih magijskih praktičara koje naziva općenitim zapadnjačkim terminom *šamani*. Štoviše, sam će poslije isticati da mu je lokalni bos i slijepi “šaman” rekao da još “nije upoznao nikoga dosad tko je iskusio i naučio toliko mnogo na svom prvom ajahuaska putovanju” i “da on sigurno može biti majstorski šaman” (Boekhoven 2011: 217).

U razdoblju između 1960. i 1961. na terenu istražuje narod Conibo u peruanskom dijelu Amazone te počinje eksperimentirati s amazonskim psihotropnim<sup>1</sup> halucinogenim pripravkom ajahuaskom. Nakon toga opet se vraća k Jivarima u više navrata, 1964., 1969. i 1973. godine, gdje prolazi i trening za magijskoga praktičara, kao i uporabu halucinogenoga enteogena *maikua* (lat. *Brugmansia suaveolens*). O svojim iskustvima piše članak “The Sound of Rushing Water” (“Zvuk jureće vode”, 1968.), a zatim 1973. godine uređuje zbornik *Hallucinogens and Shamanism* (*Halucinogeni i šamanizam*) u kojem u osmom poglavlju objavljuje svoj rad “The Role of Hallucinogenic Plants in European Witchcraft” (“Uloga halucinogenih biljaka u europskom vješticiarstvu”). Ovaj je zbornik za svoje doba bio i kontroverzan i provokativan. U njemu se kroz brojne radove različitih autora posvećuje velika pozornost psihotropnim tvarima u različitim kulturama, a za koje je Harner smatrao da su kao tema premalo zastupljene u antropologiji. Harner je višestruko naglašavao kako je za antropologa nužno steći subjektivno iskustvo kako bi se empirijski razumjelo značenje ovih psihotropnih sredstava u religiji i magiji kultura koje se proučavaju. Na temelju toga koncepta, Harner je smatrao da su kemijski inducirana “šamanska putovanja” zajednički nazivnik izvora šamanizma i da nisu kulturno obilježena, odnosno da su univerzalna (Boekhoven 2011: 218). To će uvelike utjecati na stvaranje njegovoga koncepta *temeljnoga* šamanizma. Ove Harnerove ideje, zajedno s onima Hansa Myerhoffa i Daniela Fursta te drugih sa Sveučilišta u Kaliforniji uključit će psihodelike i druga kontrakulturna znanja u njihove esencijalističke i primitivističke konceptualizacije šamanizma u kojem šaman zbog svojih putovanja i iskustava nadilazi društvene i kulturne strukture (Boekhoven 2011: 219).

Od 1966. Harner počinje predavati na Sveučilištu Berkeley u Kaliforniji i raditi kao pomoćnik ravnatelja u Lowie Museum of Anthropology. Zatim gostuje kao profesor na Yaleu i Sveučilištu Columbia. Od 1970. radi u New Yorku kao profesor u The New School for Social Research. Također, postaje dopredsjednikom antropološke sekcije Njujorške akademije znanosti.

---

1 Neki se znanstvenici i novošamani, umjesto pojmovima *psihodelici*, *psihotropi*, *halucinogeni* ili *psichoaktivne supstancije*, koriste pojmom *enteogeni* (u značenju “bog iznutra”) da bi se razdvojila njihova uporaba kao rekreativnih droga u odnosu na religijsku ili magijsku uporabu (Sanson 2012: 41).

Neko se vrijeme zanima za aztečku kulturu pa objavljuje članak “The Enigma of Aztec Sacrifice” (“Zagonetka aztečke žrtve”) u časopisu *Natural History*, a zajedno s Alfredom Meyerom 1979. objavljuje i roman o Aztecima pod nazivom *Cannibal (Kanibal)*.

Nakon putovanja po Amazoni i eksperimenata s ajahuaskom, od ranih 1970-ih Harner započinje prve eksperimente s monotonim bubnjanjem i uskoro pokreće prve manje radionice u Connecticutu. Upravo u Norwalku u Connecticutu osniva 1979. *Centar za šamanske studije* (eng. *Center for Shamanic Studies*).

Svoje ključno djelo *The Way of the Shaman: A Guide to Power and Healing (Put šamana: Vodič do moći i iscjeljivanja)* objavio je 1980. godine. Nakon objave ovoga djela raste popularnost Harnerova pristupa te je sve više polaznika koji žele proći njegove radionice, kako u Americi, tako i u Europi. Harner stvara niz vježbi i tehnika iz kojih u cijelosti uklanja kulturni i religijski aspekt, a ostavlja samo temelj ili osnovu tehnike (eng. *core*), otkuda će doći i naziv za njegov pristup, *core* šamanizam (Boekhoven 2011: 220). Harner u ovoj knjizi prije svega popularizira pojam *šamana*, za koji smatra da je na Zapadu itekako dobrodošao jer nema negativne konotacije kao primjerice pojmovi *čarobnjak*, *vrač* i *vještac/vještica*, koji su pejorizirani ponajprije u europskome srednjem i ranom novom vijeku (Harner 1980: 440).

Harnerova knjiga ustvari je prvi priručnik šamanizma na svijetu. Sam je Harner zapisao da je svrha njegove knjige “po prvi put pomoći suvremenim Zapadnjacima da imaju koristi od ovoga znanja kako bi obogatili i nadogradili pristupe suvremene medicine” i kako je “vrijeme da se zanje vrati onima koji su od njega odsječeni stoljećima”. Kao znanstvenik, profesor antropologije, Harner je imao sve kompetencije da svojim riječima i naputcima podari stručnu validnost te su ga brojni pojedinci upravo zbog te profesionalne retorike prepoznali kao autoritet (Boekhoven 2011: 222).

Novozelandska antropologinja Irene Dawne Sanson smatra da je Harner uspio zadržati znanstvenu objektivnost iako mu neki znanstvenici zamjeraju da je prešao crtu sudionika i praktičara te ga nazivaju “bivšim antropologom” (Sanson 2009: 435).

Posebnost i zanimljivost Harnerove knjige *The Way of the Shaman* jest i njezin zvučni prilog. Kad je prvi put izdana, knjigu je pratila audiokaseta sa snimkama monotonoga bubnjanja kako bi čitatelji mogli prakticirati njegove vježbe bez vlastitoga bubnjanja. Snimke su različitih duljina trajanja, od 15 minuta do 30

minuta, s jednim ili više bubnjeva. Snimio ih je sam Harner. Razvojem audio-tehnologije 1990-ih godina audiokasetu su zamijenili kompaktni diskovi s istim sadržajem, ali i prošireni u nekoliko različitih dijelova s dodatnim vrstama bubnjanja za različite vježbe. Danas su sve ove snimke dostupne i u formatu *mp3*, a nalaze se i na servisu You Tube. Sve ove inačice i dalje se mogu kupiti i preko svih *Zaklada za šamanske studije*, američke, europske i azijske, te putem internetskih trgovina poput Amazona i eBaya.

Iz *Centra za šamanske studije* 1985. godine nastaje *Zaklada za šamanske studije* (eng. *The Foundation for Shamanic Studies*), skraćeno *FSS*, a Harner se povlači iz akademske karijere i u potpunosti se posvećuje isključivo svojoj praksi i radu u Zakladi, kojoj ostaje predsjednikom do smrti 2018. godine. Svojim će pristupom biti jedna od ključnih osoba na Zapadu koja će preoblikovati zapadnjačko poimanje šamanizma, od znanstvenoga predmeta proučavanja u teoriji ili obradom podataka i kazivanja s terena prema tehnikama koje se mogu podučavati, učiti i iskusiti tijekom radionica i tečajeva (Boekhoven 2011: 220).

Od 1987. godine do smrti objavio je samo još jednu knjigu, *Cave and Cosmos. Shamanic Encounters with Another Reality* (*Špilja i svemir. Šamanski susreti s drugom stvarnošću*), 2013. godine, a koja je svojevrsni nastavak knjige *The Way of the Shaman*. Osim toga objavio je nekoliko manjih članaka i intervju a u službenom glasilu Zaklade *Shamanism*: “The History and Work of the Foundation for Shamanic Studies” (“Povijest i rad Zaklade za šamanske studije”) 2005. godine, “A Core Shamanic Theory of Dreams” (Teorija snova u temeljnom šamanizmu”) 2010. godine i “My Path in Shamanism” (“Moj put u šamanizmu”) 2012. godine. Michael Harner umro je 2018. godine.

O životu Michaela Harnera i njegove supruge Sandre Harner, povijesti i razvoju jegrovitoga šamanizma, 2017. godine snimljen je dokumentarni film “The Way of the Shaman: the Work of Michael Harner and Sandra Harner” (“Put šamana: rad Michaela Harnera i Sandre Harner”) u trajanju od nešto više od sat vremena. Film je režirala Coleen LeDrew Elgin, a objavljen je u srpnju 2017. godine. Film je snimljen godinu dana prije Harnerove smrti te je i on sam sudjelovao u njemu govoreći o svojem životu, istraživanjima i idejama vezanima uz *temeljni* šamanizam. Osim njega, u filmu govore i Sandra Harner, Stanislav Grof, Susan Mokolke i drugi. Film se može pogledati na internetskim stranicama Zaklade.<sup>2</sup>

2 <https://www.shamanism.org/way-of-the-shaman/documentary.php>

## Temeljni (core) šamanizam

Michael Harner počeo je stvarati koncept *temeljnoga* šamanizma već početkom 1970-ih godina nakon svojih prvih eksperimenata s monotonim bubnjanjem, za koje je ustvrdio da je, uz uporabu kemijski induciranoga transa, još jedna od tradicionalnih religijsko-magijskih metoda.

Harner inducirani trans, kao radnu platformu svojega rada, naziva *šamanskim stanjem svijesti* (eng. *Shamanic State of Consciousness*, SSC). I to je stanje u kojem “šaman” doživljava kognitivne promjene i dobiva uvide u *ne-običnu* stvarnost. Naspram njega stoji ono svakodnevno, čovjekovo *obično stanje svijesti* (eng. *Ordinary State of Consciousness*) (Harner 1980: 26–27, Boekhoven 2011: 222).

Harner je svoj sustav *temeljnoga* šamanizma stvorio kao nereligijski sinkretistički neošamanistički magijski sustav, sastavljen od različitih magijskih tehnika transa i ekstaze raširenih među izvaneuropskim narodima, azijskima, afričkima, južnoameričkima i sjevernoameričkima. Iz tih je tehnika uklonio sve autohtone mitske i religijske narative lokalnih vjerovanja te ostavio samo čistu vizualizaciju i ritmično monotono bubnjanje kao glavno oruđe rada (Vukelić 2021: 624). Na taj se način *temeljni* šamanizam, prema njegovu uvjerenju, može uklopiti u bilo koju kulturnu okolinu kao praktični kostur oko kojega će osoba sama izgraditi vlastitu duhovnost i svjetonazor (Znamenski 2007: 242). Harner ga je stavio ukorak s ezoteričnim i transpersonalnim praksama kao univerzalni princip koji nije vezan za kulturno podrijetlo pojedinca ili grupe, već kao “uspješnu strategiju osobnoga učenja i djelovanja u skladu s tim učenjem” (Boekhoven 2011: 222). Na taj će način ovaj pristup odgovarati zapadnjačkoj individualnosti suvremenih “tragača za duhovnošću” i postati ubrzo iznimno popularan (Fotiu 2016: 157).

K tome, Harner je svoj sustav nazvao *core* šamanizmom i zbog toga da bi ga svjesno razdvojio od drugih tradicionalnih, povijesnih te kulturno i religijski obilježenih magijskih praksi. Antropologinja Joan Townsend razlikuje *temeljni* šamanizam od ostalih suvremenih novošamanizama, no većina etnologa i antropologa smatra upravo suprotno, da je Harnerov *temeljni* šamanizam prototip i začetnik svih suvremenih novošamanističkih pokreta.

Harnerov Centar za šamanske studije (eng. *Center for Shamanic Studies*), koji je osnovao 1979. godine, počeo će privlačiti sve više polaznika. Nakon objave knjige *The Way of the Shaman* 1980. godine, još je više zainteresiranih i u Europi te se pokret sve više širi. Stoga će Harner svoj Centar za šamanske studije 1985.

godine uklopiti u novi, veći organizacijski sustav *Zaklada za šamanske studije* (eng. *The Foundation for Shamanic Studies*), skraćeno *FSS*. Novošamanizam postaje sve više zanimljiv kao pristup psihološkoj pomoći i samopomoći zahvaljujući alternativnim tehnikama u odnosu na one suvremene znanosti, zasnovan na temeljima starijih metoda ekstaze i transa (Boekhoven 2011: 221). Pokreću se časopisi *Shaman's Drum* (Sjedinjene Američke Države) i *Sacred Hoop* (Ujedinjeno Kraljevstvo) koji počinju objavljivati brojne članke vezane uz šamanizam, kao i radionice, šamanska putovanja i grupe za zajedničko bubnjanje. Većina ovih grupa i glavnih pokretača različitih akcija prošli su radionice unutar sustava Zaklade za šamanske studije (Sanson 2012: 40).

Tehnike *temeljnoga* šamanizma zasnivaju se na percepciji čitavoga svijeta, i duhovnoga i materijalnoga, kao trostrukoga, podijeljenoga na gornji, srednji i donji dio. Šamanistički praktičar *temeljnoga* šamanizma ulaskom u vizualizacijski trans s pomoću ritmičnoga monotonoga udaranja bubnja izvodi ciljane i usmjerene magijske fokuse (rješavanje psihičkih, fizičkih ili životnih problema ili ciljeva klijenta ili samoga sebe uz pomoć magije). To čini uz pomoć entiteta zvanih *učitelji* (koji pripadaju gornjemu svijetu), koji ga savjetuju što da čini, ili *životinje moći* (koji pripadaju donjemu svijetu) i koji su dijelovi unutarnjih podsvjesnih identiteta pojedinca (Vukelić 2021: 624) i njegove osobne energije. U svijetu Harnerovih tehnika koje se nazivaju "Poziv zvijerima" (eng. *Calling the Beasts*), "Početni ples" (eng. *The Starting Dance*), "Uplesavanje životinje" (eng. *Dancing your animal*) i drugih, praktičar sudjeluje u dijeljenju moći mitskoga svijeta i arhetipskih duhova zaštitnika (Boekhoven 2011: 221). Na taj način, Harner smatra, osoba može postati jača stvarajući zaštitno energetsko polje kojim se može obraniti od energetskih napada. Prema Harnerovu gledaju bolesti su energetski napadi i šamanska putovanja upravo primarno služe za povratak energije ili moći. Također, u *temeljnom* šamanističkom sustavu postoje i grupni radovi, zajednička putovanja, da bi se dijeljenjem energije povratila nečija izgubljena ili oslabljena moć ili životinja moći (Boekhoven 2011: 222).

Interpretacija snova te rad s kamenjem u svrhu divinacije ili iscjeljivanja važne su tehnike u *temeljnom* šamanizmu. Primjerice, Harner je isticao kristale kvarca kao vrlo snažne magijske predmete koji mogu pomoći u vraćanju moći osobe. Svim ovim tehnikama Harner je stvorio oblik iscjeljivanja nazvan "šamansko savjetovanje", koji je različit od uobičajenih psiholoških ili psihijatrijskih pristupa na Zapadu u službenoj medicini. "Šamansko savjetovanje" fokusira se na



iskustvenoj terapiji, a ne na onoj iskazanoj riječima i verbalizacijom vlastitoga unutrašnjeg stanja i osjećaja (Boekhoven 2011: 222).

Harner je smatrao da zapadna znanost odbacuje vjerovanje u duhove. Stoga je nastojao kroz *temeljni* šamanizam stvoriti svoju vlastitu “znanost duhova”, koja bi postala, prema njegovu mišljenju, “novi oblik svete znanosti koja potvrđuje subjektivna iskustva kao ispravan put u stjecanju znanja i istraživanju neopisivoga” (Sanson 2012: 41).

Harnerova Zaklada za šamanske studije od svojega nastajanja do danas djeluje prvenstveno tako da organizira niz tečajeva, seminara i studija, uglavnom dvodnevni, na kojima polaznici usvajaju znanja o šamanskim tehnikama prema Harnerovu konceptu. Tečajevi i prakse unutar Harnerovih šamanističkih studija u rasponu su od osnovnih radionica, preko naprednih radionica učenja rada s klijentima, umirućima, elementima i duhovima prirode, do savjetovanja i slično, a najviši je stupanj učenja trogodišnji studijski intenziv. Nakon završetka tih studija organizacija ovlašćuje osobu za rad s klijentima prema tim metodama te za službene i javne konzultacije (Vukelić 2021: 624). Ovdje se vidi da je Harner iskoristio svoje poznavanje akademskih struktura te tako i ustrojio svoj sustav, na akademski način (Boekhoven 2011: 222). Upravo će taj pristup toliko i doprinijeti širenju i popularnosti *temeljnoga* šamanizma jer će Harnerovi polaznici, koji su napredovali na radionicama i dobili potvrde, početi osnivati svoje “bubnjarske krugove” (eng. *drumming circles*) te dobiti mogućnost da kao instruktori sami vode radionice drugim osobama. Također, Harner nije smatrao svoje metode dogmom, već je dopuštao svojim učenicima da sami doraduju naučeno i smještaju svoje prakse u viziju prema vlastitim potrebama te tako stvaraju svoje vlastite šamanizme. Uskoro će i mnogi drugi novošamani početi koristiti iste i slične modele (Boekhoven 2011: 222).

Zaklada za šamanske studije danas ima iznimno velik broj članova. Glavni svjetski centar nalazi se u Kaliforniji u SAD-u, njegovo se djelovanje može pratiti na internetskim stranicama (<https://www.shamanism.org>). Kao što je spomenuto, Michael Harner umro je 2018. godine. Upravljanje tom organizacijom preuzela je njegova supruga dr. Sandra Harner, koja je danas dopredsjednica, a Zakladu vodi dr. Susan Mokolke. Organizacija djeluje i u Europi pod nazivom *Zaklada za šamanističke studije Europa* (eng. *The Foundation for Shamanic Studies Europe*), vodi je mag. Roland Urban, a njezin se rad također može pratiti na odvojenim internetskim stranicama (<https://www.shamanism.eu>). Zaklada djeluje i u

Aziji pod nazivom *Zaklada za šamanističke studije Azija* (eng. *The Foundation for Shamanic Studies Asia*), vodi je Kevin Turner i njezin se rad također može pratiti na internetskim stranicama (<http://www.shamanism-asia.com/>). Na svim ovim internetskim stranicama mogu se naručiti knjige, audiokasete, CD-i i snimke bubnjanja u formatu mp3, vidjeti termini svih radionica, kontakti, članci u internetskim časopisima, proizvođači bubnjeva i druge zanimljivosti.

U vrijeme provedbe istraživanja i pisanja ovoga rada, 2022. godine, ukupno je postojalo četrnaest radionica/tečajeva te trogodišnji program edukacije, koje je Zaklada za šamanske studije na svjetskoj razini nudila zainteresiranim polaznicima. Radionice se dijele u dvije skupine: osnovna radionica i napredne vikend-radionice te napredne radionice od pet i više dana. Osnovna radionica *FSS Way of the Shaman*, preduvjet je za pohađanje bilo koje od naprednih radionica i traje jedan vikend. Napredne vikend-radionice dijele se u dvije skupine: Serija naprednih vikend-radionica šamanskoga iscjeljivanja (*FSS Shamanic Extraction Healing Training, FSS Shamanism, Dying, and Beyond, FSS Power Soul Retrieval Training, FSS Shamanism in Practice* i *FSS Advanced Shamanic Healing Practice*), i Serija naprednih vikend-radionica šamanskoga znanja (*FSS Shamanic Divination Training, FSS Shamanism and the Spirits of Nature, FSS Shamanic Dreamwork, FSS Shamanic Training in Creativity, FSS Shamanism for Inspired Local and Global Change, FSS The Power of Community, FSS The Power of the Mountains* i *FSS Visiondance*). Napredne višednevne i dugoročne radionice su *FSS Two-Week Shamanic Healing Intensive, FSS Three-Year Program of Advanced in Shamanism and Shamanic Healing* i *FSS Harner Shamanic Counseling*. Sve se ove radionice održavaju povremeno i po rasporedu u različitim američkim saveznom državama, europskim i azijskim zemljama, a vode ih licencirani predavači i instruktori Zaklade koji su već prošli sve ove radionice i tečajeve. Svaka se radionica naplaćuje, a pohađanjem polaznici stječu teorijsko i praktično znanje, uvode se u sustav i mogu dalje sami djelovati kao *temeljni* šamani. Trogodišnji program odvija se svake godine u drugoj zemlji i traje u toj zemlji za uključene polaznike tri godine s ljetnim intenzivima i godišnjim vježbama naučenoga.<sup>3</sup>

U Europi će od 1980-ih nastati niz novošamanističkih pokreta i društava koji su bili inspirirani Harnerovim sustavom. Primjerice, švedsko društvo *Ygdrasil*, uglavnom orijentirano na nordijsku religijsko-magijsku tradiciju, započelo je sa

3 <https://www.shamanism.org/workshops/index.php>

svojim bubnjarskim krugovima i šamanskim putovanjima 1983. godine, potaknuto upravo Harnerovom knjigom i popularizacijom njegova koncepta. Neki će pak pokreti nastati izravno iz Harnerova *temeljnoga* šamanizma, no odmaknut će se u nekim temeljnim idejama i postati nezavisni. Tako je, primjerice, učinio *Skandinavski centar za šamanske studije* (eng. *The Scandinavian Center for Shamanic Studies*) iz Danske. Ovaj su centar 1986. godine osnovali antropolog Jonathan Horwitz s kolegicom Annette Host. Oboje su prvo prošli sustav *temeljnoga* šamanizma i imali njegove certifikate. Oni su se 1993. godine odvojili od matične Harnerove organizacije. Svoj su smjer nazvali *Suvremenim zapadnim šamanizmom* (engl. *Modern Western Shamanism*) jer je Annette Host zaključila da je ono što je dotad učila kao *temeljni* šamanizam, drugdje nazivano Harnerov šamanizam, i da su te tehnike “ustvari Harnerov destilat i osobna interpretacija drevnih šamanskih metoda”. Time je počelo i traganje za autentičnošću brojnih novošamanističkih društava, koja su počela tražiti verifikaciju svojih praksi u povijesnim šamanističkim sustavima (Boekhoven 2011: 243).

Najveći se obrat dogodio početkom novoga tisućljeća kad su Harnerovu viziju “očuvanja svjetskih šamanizama” počeli prepoznavati autohtoni religijsko-magijski praktičari iz Sibira, Sjeverne Amerike, Saamiji, Inuiti, Nepalci i drugi, a koji su zamolili Harnera i njegovu organizaciju da im pomognu u očuvanju izvornih šamanističkih znanja (Boekhoven 2011: 243), što su oni i učinili te stvorili veliku arhivu zvučnih, video i tekstualnih zapisa, obreda, tehnika i religijsko-magijskoga znanja.

## Studija slučaja 1: Terensko istraživanje – osobno sudjelovanje

Tijekom višegodišnjih istraživanja magijskoga na hrvatskome povijesnom prostoru (Vukelić 2018, Vukelić 2021), autor ovoga istraživanja sudjelovao je u osnovnoj vikend-radionici FSS-a *Basic workshop: The Way of the Shaman* koja je uvod u *temeljni* šamanizam i ujedno glavni preduvjet za pohađanje ostalih naprednih radionica. Radionica se održala 16. i 17. veljače 2019. godine u Zagrebu. Radionicu je držala instruktorka s višegodišnjim iskustvom *temeljnoga* šamanizma iz Slovenije, Nicole Drakulič Trninič, na hrvatskome jeziku. Kotizacija je iznosila 140 eura. Polaznika je bilo dvadesetak. Nije se tražila posebna odjeća

niti priprema, samo da polaznici budu udobno odjeveni. Voditeljica je pripremila zvečke i bubnjeve za vježbe tijekom radionice.

Po prijavi radionice odlučio sam ipak nabaviti svoj šamanski bubanj. Naručio sam ga kod poznatijega zagrebačkog izrađivača bubnjeva Marka Borića, koji je i sam voditelj različitih bubnjarskih radionica, kao i novošamanističkih praksi, poglavito tradicija koje slijede učenja i koncepte sjevernoameričkoga naroda Lakota. Bubanj je izrađen od kozje kože s drvenim okvirom i može se zatezati pomoću imbus-ključa. Uz bubanj je izrađena i udaraljka od drvenoga štapa na vrhu obavijena tkaninom.

Radionica je kroz dva dana pratila sadržaj Harnerove prve knjige *The Way of the Shaman*. U prvome dijelu radionice voditeljica je objasnila teorijske postavke temeljnoga šamanizma i podjelu svijeta na gornji, srednji i donji. Objasnila je što su životinje moći, a tko su učitelji te definirala što je obično, a što šamansko stanje svijesti, što je šamansko putovanje i kako se ono provodi. U praktičnome dijelu prvo se učila sama tehnika monotonoga bubnjanja bubnjevima ili zvečkama. Nakon usvajanja te osnovne vještine započelo se s prvim šamanskim putovanjem, u kojem su polaznici vizualizirali put u donji svijet gdje su tražili svoju životinju moći, manifestaciju svoje unutrašnje snage i energije. Polaznici su se upoznali s osnovnim tehnikama iz Harnerova učenja koje se zovu “Poziv zvijerima” (eng. *Calling the Beasts*), “Početni ples” (eng. *The Starting Dance*) i “Uplesavanje životinje” (*Dancing your animal*). Tijekom njih polaznik je vizualizirao stapanje s vlastitom životinjom moći i plesao s njom kroz prostor da bi se bolje povezali.

Drugoga dana radionice polaznici su nastavili sa šamanskim putovanjima. Ovoga su se puta koristili vizualizacijom svoje životinje moći kako bi pomogli u iscjeljivanju vlastitih potrebitih članova obitelji ili prijatelja. Osim ove vježbe polaznicima je pokazana i tehnika divinacije, proricanja uz pomoć kamena koji su polaznici toga dana trebali donijeti sa sobom. Kamen je trebao biti uzet iz prirode, a nakon radionice, uz zahvalu, biti vraćen na isto mjesto. Posljednja vježba ove dvodnevne radionice bila je tzv. grupni duhovni kanu. Ovo je bila vježba u kojoj je voditeljica radila na iscjeljivanju jedne polaznice koja je volontirala za to, dok su ostali polaznici sjedili oko njih na podu u formaciji kanua te su svi zajedno vizualizirali putovanje u kanuu brzom rijekom do odredišta i nazad. Polaznici i voditeljica nisu bubnjali, već je to radila osoba koja je stajala na zamišljenoj krmi kanua i udarala ritam. Osobno sam se javio za tu ulogu i bilo je vrlo zanimljivo i

zahtjevno iskustvo jer sam morao bez prestanka bubnjati monotoni ritam pola sata s pojačavanjem i stišavanjem zvuka bubnja.

Voditeljica je za ostale, naprednije tehnike preporučila višestruko čitanje Harnerovih knjiga, članaka, kao i drugih materijala sa stranica Zaklade te samostalnu daljnju vježbu. Ovom radionicom svi su polaznici ušli na listu Zaklade te se do danas pozivaju na različite napredne radionice u Hrvatskoj i Sloveniji, kao i na internetske radionice bubnjanja i sastanke koji su se počeli održavati uz pomoć videokonferencijskih alata od pandemije virusa COVID-19 2020. godine.

Tijekom radionice i neobaveznih razgovora naveo sam tko sam te da imam i znanstvenih interesa, ali nisam pristupio službenom istraživanju i ispitivanju polaznika i voditeljice da ne bih unio nelagodu u radionicu, kako za voditeljicu, tako i za polaznike. Na to me potaknuo rad “Scientism and Post-Truth: two contradictory Paradigms underlying Contemporary Shamanism?” talijanske filozofkinje i povjesničarke teologije i religije sa sveučilišta Leeds Trinity University Angele Puce iz 2018. godine, koji sam pročitao prije radionice. Angela Puca je tijekom svojih istraživanja novošamanizma u Italiji sudjelovala na ovoj istoj osnovnoj radionici. Ona je, za razliku od mene, na početku radionice i voditelju i polaznicima iskazala svoju znanstvenu poziciju i da istražuje temu. Tijekom drugoga dana radionice polovica od dvadeset i pet polaznika od nje je tražila njezinu znanstvenu verifikaciju i znanstvena objašnjenja svojih iskustava od prethodnoga dana. Tako ona nije mogla biti ravnopravna ostalim polaznicima jer su je promatrali kao znanstveni autoritet koji će im reći je li to što ih je voditeljica naučila dobro ili nije, ali i jesu li njihova osobna, subjektivna iskustva zadovoljavajuća ili ne. To je, i po njezinu, a i po mojem mišljenju, dovelo voditeljicu u neugodnu situaciju u kojoj se njezin instruktorski autoritet izaziva znanstvenim iskustvom jednoga od polaznika. S druge strane, to je polaznike dovelo u poziciju da sumnjaju i propituju, kako voditeljicu, tako i vlastita iskustva, tražeći od znanstvenice znanstvenu potvrdu. Puca je u svojem radu opisala i svoja prethodna slična istraživačka iskustva. Godinu dana prije ovoga istraživanja, razgovarala je s jednom talijanskom praktičarkom koja se nazivala “posljednjom šamankom nasljedne talijanske tradicije”. Nakon što je Puci opisala svoje prakse kojima se bavi, tražila je od nje znanstvenu validaciju tih praksi te je molila preporuke na koji način da ubuduće što bolje i jasnije prenosi i poučava svoju tradiciju u skladu sa suvremenim znanstvenim perspektivama. U oba slučaja istraživanja ovih šamanističkih praktičara, koji su u svojim poljima bili stručnjaci,

od ispitivača je tražena znanstvena validacija njihove (novo)šamanističke prakse. Puca smatra da je uvjerenje da znanstvenik ima više kredibiliteta od praktičara rezultat današnjega sve većega scijentizma. Time se, ustvari, podrija poruka koju praktičari imaju i nude (Puca 2018: 86–87).

Zaključno, ovo moje vlastito iskustvo sudjelovanja na početnoj radionici u praksi je potvrdilo pročitano u Harnerovoj knjizi *The Way of the Shaman* prije same radionice. Voditeljica se dosljedno držala prenošenja Harnerova koncepta, bilo teorijskoga, bilo dijelova samih tehnika. Sve su ove tehnike zasnovane na vizualizacijskoj meditaciji induciranoj monotonim bubnjanjem bez korištenja psihotropnih tvari. Kao što je Harner zapisao u svojoj knjizi *The Way of the Shaman*, šamansko je stanje svijesti “sigurnije od sanjanja jer osoba može svjesno prekinuti svoje ‘putovanje’”. Također, za razliku od kemijski induciranih putovanja, ne postoji određena duljina vremena na koju je osoba primorana biti u stanju pomaknute svijesti. Jedine moguće negativnosti ovih tehnika, prema Harneru, dolaze od društvenih ili političkih pogleda na njih (Harner 1980: XX). Sve ostalo ovisi o iskustvu osobe koja radi spomenute tehnike, što ćemo vidjeti i u sljedećoj studiji slučaja, u razgovoru s jednim od praktičara ovih tehnika u Hrvatskoj.

## Studija slučaja 2: Razgovor s kazivačem – praktičarom *temeljnoga* šamanizma

Osim polaznika osnovne radionice, koliko je poznato u vremenu ovoga istraživanja, u Hrvatskoj danas službeno djeluju samo dvije osobe na razini licenciranih praktičara *temeljnoga* šamanizma. Prva je voditeljica radionice iz Studije slučaja 1, Nicole Drakulić Trninič, koja vodi radionice u Sloveniji, Hrvatskoj i Italiji. Druga je osoba iz Hrvatske, živi u Petrinji i poznata je autoru duže vrijeme. Njihovi su kontakti bili neko vrijeme javno dostupni na stranicama europske podružnice Zaklade, no s novim Zakonom o zaštiti osobnih podataka uklonjeni su.

Upravo u konačnoj fazi istraživanja obavljen je razgovor s ovom drugom osobom, koja živi u Hrvatskoj, u Petrinji. Istraživanje je provedeno 2022. godine, uživo, metodom razgovora prema unaprijed zadanim pitanjima, njih dvadeset i dva, uz dodatak pet pitanja koja su se pojavila tijekom razgovora. Razgovor je snimljen, a rezultati se ovdje prvi put predstavljaju (Vukelić 2022).

Kazivačevo je ime Tomislav Cvar, rođen je 1980. godine u Sisku, prebiva u Petrinji. Prvi se put 2014. ili 2015. godine upoznao s *temeljnim* šamanizmom, slučajno, “tražeći sve dublju duhovnu orijentaciju”. Na internetu je našao kontakte Nicole Drakulič Trninič, javio joj se i nakon nekoliko je mjeseci prošao prvu radionicu, *FSS Basic workshop: The Way of the Shaman*. Tu je vidio da je to smjer kojim želi ići i da je to, prema njegovim riječima, “neiskvareni i politički nedotaknuti smjer ljudske duhovnosti koji je njemu prihvatljiv za razliku u modernih religija, *new agea* i sličnih”. *Temeljnom* ga je šamanizmu privuklo to što se “u praksi mogu izučavati tehnike koje su jednake na svim regionalnim područjima zemaljske kugle, kao jezgra koja je jednaka svim oblicima šamanizma”. Prošao je, osim *FSS The Way of the shaman*, još pet radionica: *FSS Shamanic Extraction Healing Training*, *FSS Shamanism, Dying, and Beyond*, *FSS Power Soul Retrieval Training*, *FSS Shamanic Divination Train* i *FSS Shamanism and the Spirits of Nature*. Radionice je pohađao na različitim mjestima, u Hrvatskoj, Sloveniji i Engleskoj, na hrvatskom, slovenskom i engleskom jeziku. Također je započeo trogodišnji program u Portugalu, od kojega je do trenutka našega razgovora odradio samo dvije godine. Treća je godina bila dvaput odgođena zbog pandemije COVID-19, a ove, 2022. godine trebao je ići, ali mu se “u međuvremenu [...] poljuljala vjera u samu organizaciju s obzirom na stavove koje je imala tijekom pandemije, orijentirajući se više na svjetovne, a manje na duhovne probleme”. Stoga je odlučio trenutno ne prisustvovati trećoj godini, kojoj će prisustvovati u budućnosti ako dođe do promjene u organizaciji. Kazivač nije završio radionicu *FSS Harner Shamanic Counseling*. On, naime, smatra kako ta radionica dolazi kao nadogradnja na uvježbane šamanske tehnike, a njega “zanimaju samo konkretne šamanske tehnike u praksi te smatra da umijeće šamanskog savjetovanja dolazi samo po sebi, sa šamanovim iskustvom”.

Na upit koliko aktivno prakticira ove tehnike *temeljnoga* šamanizma, kazivač je odgovorio “po potrebi, što za klijente, što za sebe”. No, također izjavljuje da “ne živi samo za to u smislu nužnog održavanja [šamanskih obreda, op. a.] poput primjerice ‘nekih svetih misa’, već kako se pokaže potreba”. S druge strane, izjavio je i da sa samim klijentima više toliko ne koristi tehnike *temeljnoga* šamanizma kao prije, ali da ponekad sudjeluje na radionicama drugih osoba koje prakticiraju neke od oblika južnoameričkoga, sjevernoameričkoga ili slavenskoga šamanizma. S obzirom na to da, prema Harnerovim postulatima, tehnike *temeljnoga* šamanizma obuhvaćaju sve prakse svijeta, kazivač smatra da “kao praktičar sam ima slobodu

odabrati praksu za svoju kulturu kojoj je on priučen i koja ga zanima, ali uz nadgradnju detalja koji su bitni za konkretni slučaj”. U posljednje vrijeme najviše se bazira na slavensku tradiciju, uz “entitete koji su opisani u slavenskoj tradiciji, i tako i radi s klijentima”. Pod pojmom *entiteta* podrazumijeva antropomorfizirana božanstva slavenskoga religijskog svijeta, kako starovjernoga, tako i rodnovjernoga, te duhove prirode i duhove predaka. Prema njegovim riječima, središnji dio njegovih “šamanskih putovanja” koristi se jezgrom triju svjetova i božanstvima koja se nalaze u tim svjetovima. Pod jezgrom smatra osnove svojega pogleda na ustrojstvo svijeta. Te elemente svojih vjerovanja i praksi potom prilagođava datom trenutku u kojem se bavi nekom specifičnom situacijom s klijentom. Kazivač smatra da Harnerovo uklanjanje religijskih elemenata iz šamanističkih praksi ima smisla, da se šamanizam veže uz pojedinca i njegovu mikrolokaciju, te da tako i on sam ima slobodu izbacivati elemente iz svojih praksi za koje smatra da nisu prihvatljivi za njegov koncept obreda i rituala.

Na pitanje o vlastitoj identifikaciji kazivač je odgovorio da se “ne smatra ni šamanom ni novošamanom jer, prema njegovu mišljenju, ne zadovoljava nijedan od triju tradicionalnih uvjeta da bi bio šamanom: nije proglašen od strane zajednice, nije pozvan od duhova i nema fizički deformitet koji bi označavao dodir bogova”. Prema vlastitim riječima, “mogao bi se klasificirati kao netko tko je pozvan od entiteta da se bavi tom praksom, ali se ne smatra niti se proziva šamanom”. Stoga zaključuje da bi se možda najbolje mogao klasificirati kao “netko tko se *bavi* šamanizmom”. Na pitanje što je za njega šamanizam, odgovorio je da je to, prema njegovu mišljenju, “arhaični oblik susreta duhovnog i svjetovnog, gdje i jedna i druga strana mogu inicirati kontakt na dobro i na loše za jednu ili drugu stranu, duhovnu ili svjetovnu”. Na pitanje o tome što misli o novošamanizmu, odgovorio je da mu “sve što dolazi s prefiksom *neo* ili *novo* baca sumnju na samoproглаšenost i egoističnu prozvanost neke osobe, te da to smatra konfliktom duhovnosti i osobe koja se tako naziva”.

Na pitanje o uporabi psihoaktivnih tvari u šamanističkim praksama odgovorio je da ne vidi ništa loše u u njihovoj uporabi jer “one, ako su dobivene u prirodi, mogu jako pomoći današnjem čovjeku”. No, smatra da ima ljudi “kojima je i ova sadašnja stvarnost previše i, kad ih se stavi u jednu dimenziju gdje se javljaju različiti entiteti i ekstremna iskustva, oni to ne mogu izdržati, kao što ne mogu izdržati ni svjetovne probleme s kojima se treba nositi”. To su, prema njegovu mišljenju, različiti psihički bolesnici, konzumenti kemijskih droga i slični.



Na pitanje vezano uz financijsku korist za šamanska savjetovanja ili iscjeljivanje odgovorio je da je “svaka šamanistička praksa konzumeristička jer se uvijek traži nešto da bi se dobilo te da uvijek tu postoji onaj koji konzumira i onaj koji nudi uslugu”. Smatra da je “svaki odnos u svijetu koji imamo, gdje dajemo i primamo, bilo duhovno ili financijski, na kraju krajeva konzumeristički”. Na dopunsko pitanje/komentar koje sam postavio, kako se u nekim magijskim praksama vjeruje da se magijske prakse ne bi trebale naplaćivati i da je to suprotno od zapadnjačkoga pogleda na magijsku praksu kao uslugu, kazivač je odgovorio kako smatra da je to ispravno jer se i “u hrvatskoj tradiciji protivilo plaćanju, primjerice biljnoga lijeka kod travara”. Smatra da se “uvijek radije mijenjalo za dobrote koje je druga osoba imala u višku i da bi trebao biti naplaćen samo financijski trošak koji praktičar snosi za svoga klijenta u financijskom obliku, a sam bi rad na iscjeljenju trebao biti financijski besplatan”. Vjeruje da svaki praktičar šamanizma ili iscjelitelj, koliko god iscjeljuje svojega klijenta, toliko i njegov klijent iscjeljuje njega i uči ga kroz davanje novih iskustava i nove prakse.

Uobičajeni rituali koje kazivač izvodi nemaju pravilo u vezi s duljinom trajanja. Ako izvodi noćne obrede, oni ponekad traju i do devet sati. Neki su klijenti zbog umora ostali i prespavati kod njega do sljedećega popodneva te je tako sam obred mogao potrajati i do 24 sata. No, obredi, prema njegovu kazivanju, mogu trajati i samo nekoliko sati, pa čak i pola sata. Sve, prema njegovim riječima, zavisi o pojedincu.

Na pitanje je li proučavao i druge tradicije odgovorio je da je proučavao druge šamanističke, ali i novošamanističke prakse, tražeći među njima sličnosti, istovjetnosti i razlike, ali da u posljednje vrijeme prakticira samo slavenske rodno vjerne religijsko-magijske prakse i da se koncentrira isključivo na njih. Prema njegovim riječima, o ostalim tradicijama trenutno ima stajalište da mu služe “samo za proširenje vlastitoga znanja i iskustva ili kako bi izbjegao neke greške koje su počinjene u drugim sustavima, kako ih on ne bi ponavljao”.

Na pitanje o dojmu koji su na njega ostavile knjige Carlosa Castanede, smatra da je “on imao velik *input* s terena, a je li sve istina što je rekao, ne može komentirati jer nije poznavao ni njega ni teren”. Pročitao je sve knjige koje je Castaneda napisao i koje su objavljene na hrvatskom i engleskom jeziku te smatra da su mu jako zanimljive. Također vjeruje da imaju odličnu duhovnu poruku. Izjavio je da “misli da [u njima, op. a.] ima mnogo detalja koje on ocjenjuje kao moguće stvarno iskustvo, ali i vjeruje da je kao spisatelj [Castaneda, op. a.]

ubacio u njih mnoge elemente fikcije, što zbog povećanja raznolikosti publike, što radi kreativnosti prema izričaju”.

S ostalima praktičarima *temeljnoga* šamanizma u Europi nije povezan jer je većinom riječ o ljudima sa Zapada, koji ne prakticiraju slavenske, ali ni lokalne europske prakse te osobno smatra da su mnogi izgubljeni u svojoj duhovnosti. S nekolicinom njih je u kontaktu, ali, uglavnom, kad komuniciraju, ne razgovaraju o *core* šamanizmu jer osjeća da oni “većinom prelaze u *new age*, a on smatra da bi šamanizam trebao biti *stone age*”. S obzirom na to da sam i sam tijekom pandemije COVID-a 19 bio pozvan na *online* bubnjarski krug, pitao sam kazivača kakav je njegov stav u vezi s *online* šamanskim praksama. Odgovorio je da u proteklim dvjema godinama nije sudjelovao u *online* bubnjarskim krugovima koje je organizirala Zaklada za šamanske studije Europa. Njegovo je mišljenje da je “šamanizam prastara tehnika koja zahtijeva povezivanje među ljudima”. Zato, prema njegovim riječima, “ne prisustvuje digitalnim *online* radionicama jer mu je to odbojno i jer stavljanje drevnih tehnika na internet olakšava pristup i uklanja odricanje za koje smatra da je nužno za prihvaćanje nekih žrtava za susret da bi se što bolje proveo obred”.

Nastavljajući se na istraživanje Angele Puce koje sam spomenuo prethodno u ovom radu, zanimalo me traži li kazivač znanstvenu validaciju *temeljnih* šamanističkih praksi. Odgovorio je “da je ne traži, ali da ju primjećuje”. Znanstvena istraživanja mu ne znače puno, ali kroz vlastitu praksu vidi iskustva koja, prema njegovu mišljenju, može poistovjetiti s nekim suvremenim i najnovijim znanstvenim istraživanjima i otkrićima, koja mu daju više razumijevanja svijeta u kojem se nalazimo. Ovdje je imao potrebu istaknuti da smatra “da su šamanizam i mitološke priče objašnjenje čovjeka koji nije imao mogućnost znanstveno objasniti pojave oko sebe i identificirati ih kroz elektrone, magnete i gravitaciju”. Izjavio je da ne vjeruje u sve elemente *core* šamanizma kako ih je Michael Harner postavio, jer je on uzeo širi temelj, a da ih on sam ne slijedi doslovno, već prema svojim vlastitim potrebama. Tu se vratio na svoju prethodnu tvrdnju da upravo zato i smatra kako je “šamanizam prilagođavanje datom trenutku i klijentu i da se za svakog klijenta mijenja pristup i pjesme i obred”. Prema njegovu mišljenju, čitav je obred tu samo da bi se “zavarao um”. Ističe da čovjek mora na neki način sebi samome slagati kako se bez obreda neće uspjeti učiniti ono što se mora ili želi postići njime. Tu ponajviše misli na iscjeljenje i vjeruje da je tu mogućnost stvaranja svojevrsnoga *placebo* efekta. Jer, prema njegovim riječima, “i bez obreda,

samo promjenom misli, djela, prehrane ili okoliša, možemo doći do tog istog iscjeljenja”.

Na posljednje pitanje kako uklapa ova učenja i tehnike u svoj svakodnevni život, kazivač odgovara da to čini da “shvaćanjem događaja i onoga što se naziva sinkronicitetima povezuje s potvrdom pravoga puta na kojem se treba naći da bi doživio ono što su mu suđenice isplele u trenutku rođenja”. Odnosno, da pokušava uz pomoć ovih i drugih tehnika koje prakticira pronaći najbolji put u svojem životu te odlučiti se za pravi izbor u određenom trenutku. (Vukelić 2022).

## Zaključak

Svjetski uspjeh i izgradnja, kao i utjecaj *temeljnoga* šamanizma iznad svega je doprinio popularizaciji koncepta šamanizma, od vremena *new agea* pa do novijih novovjernih sustava. Nastali su mnogobrojni novi smjerovi u kojima je počelo dolaziti do ispreplitanja ideja i tehnika *temeljnoga* šamanizma s različitim sjevernoameričkim, južnoameričkim, sibirskim i drugim šamanizmima i/ili njihovim prežiticima na Zapadu. Neki od njih bivaju i konkurentima jedni drugima, pokušavajući preuzeti duhovni i magijskopraktičarski primat na često konzumerističkom tržištu suvremene duhovnosti. Šamanizmi se ujedno i brane na različitim poljima, od onih znanstvenih do onih magijsko-praktičarskih ili religijskih, pozivajući se na svoju bezvremenost, ukorijenjenost u čovjekovu duhovnost od prapovijesti do danas.

Prema Boekhovenu, srž novošamanizama temeljena je na ideji primitivizma, odnosno da je najkvalitetniji oblik ljudskoga postojanja bio onaj u samim njegovim počecima, vezan uz harmonični suživot s prirodom. Na taj način, autohtoni, samo uvjetno rečeno “primitivni” narodi, imaju veću plemenitost i nisu razmaženi civilizacijskim i kulturnim utjecajima. Druga temeljna postavka jest univerzalnost istine i primjene na koju se (novo)šamanizmi pozivaju, bez obzira na religijski i kulturni kontekst. Ovaj je element najznačajniji za suvremene Zapadnjake jer pojedinac, bez obzira na svoje kulturno porijeklo, može sam odabrati koji je oblik (novo)šamanizma najprikladniji za njega (Boekhoven 2009: 4).

U suvremenom potrošačkom svijetu suvremeni (novo)šamanizmi na Zapadu dio su neoliberalnoga kapitalizma, oni su proizvodi i usluge na otvorenom

međunarodnom tržištu. (Novo)šamani drže radionice, tečajeve, nude usluge, proizvode, pribor prikladan njihovim smjerovima. No, za razliku od brojnih svjetskih religija, ne stvaraju i ne traže učenike i sljedbenike, već pojedincima daju slobodu vlastite interpretacije i adaptacije naučenoga. Britanski sociolog religije Matthew Wood naziva to “neformativnom duhovnošću” (Boekhoven 2009: 4).

Konačno, u suvremenoj literaturi možemo naći i dodatne klasifikacije, poput one Valentine Haritonove, koja suvremene novošamanizme, na primjeru svojih istraživanja u Rusiji, dijeli na četiri skupine. Prva je *urbani šamanizam*, pod kojim Haritonova podrazumijeva prakse koje se temelje na znanju određenih šamanskih ili etničkih skupina, ali ih uglavnom primjenjuju psiholozi i drugi, u svrhu psihičkoga iscjeljivanja. Ova je skupina, prema njezinu mišljenju, najzastupljenija u gradovima. Druga je skupina *eksperimentalni šamanizam*, pod kojim podrazumijeva upravno Harnerov *temeljni* šamanizam, koji je u Rusiji raširen preko njegovih učenika koji ga nazivaju *osnovnim* šamanizmom (*basic shamanism*). Treća je skupina *neošamanizam* pod kojim podrazumijeva značajno modernizirane inačice tradicionalnoga šamanizma koji se neizravno nastavlja na prakse nasljednika tradicionalnih šamana. I četvrta, posljednja skupina, prema Haritonovoj, jest *(neo)šamanizam* ili *šamanizam*, koji je pak pokušaj oživljavanja izvorne prakse različitih tradicija, kroz stvarnu inicijaciju ili učenje (Kharitonova 2015: 38). Prema njezinoj kategorizaciji, kazivač s kojim sam razgovarao u drugoj studiji slučaja pripadao bi pod kombinaciju druge i treće skupine, jer kombinira i Harnerov pristup, ali i modernizirane inačice tradicionalnoga šamanizma različitih kultura.

Ovo područje istraživanja (novo)šamanizama još je uvijek otvoreno za mnoge re/interpretacije, pogotovo na hrvatskom prostoru gdje u 21. stoljeću postoji sve više ovakvih oblika neformativne duhovnosti, koja postaje zanimljiva sve širem sloju ljudi, bez obzira na dobne, spolne i društvene razlike te uz različita prethodna religijska iskustva.

#### Literatura:

BOEKHOVEN, Jeroen Wim. 2009. “The words of the shaman”. Rad s međunarodne konferencije *Words*, organizirane u sklopu programa Nizozemske organizacije za znanstvena istraživanja (NWO) *The Future of the Religious Past*, Groningen, 15. i 16. lipanj 2009. godine.

- BOEKHOVEN, Jeroen Wim. 2011. *Genealogies of Shamanism Struggles for Power, Charisma and Authority*. Eelde: Barkhuis.
- BOYLE, Robert Edward. 2007. *Neoshamanism and the Shadow: "the soul's journey"*. Doktorski rad. Penrith, New South Wales: University of Western Sydney.
- CROCKFORD, Susannah. 2010. "Shamanisms and the Authenticity of Religious Experience". *The Pomegranate*, 12/2: 139–159.
- ELIADE, Mircea. 1951. *Le Chamanisme et Les Techniques Archaïques De l'Extase*. Pariz: Payot.
- ELIADE, Mircea. 2004. *Shamanism. Archaic Techniques of Ecstasy. With a new foreward by Wendy Doniger*. Princeton i Oxford: Princeton University Press.
- FOTIU, Evgenia. 2016. "The Globalisation of Ayahuasca Shamanism and the Erasure of Indigenous Shamanism". *Anthropology of Consciousness*, 27/2: 151–179.
- HARNER, Michael. 1972. *The Jívaro: People of the Sacred Waterfalls*. Berkeley: University of California Press.
- HARNER, Michael, ur. 1973. *Hallucinogens and Shamanism*. London, Oxford i New York: Oxford University Press.
- HARNER, Michael. 1977. "The Enigma of Aztec Sacrifice". *Natural History*, 86/4: 46–51.
- HARNER, Michael; MEYER, Alfred. 1979. *Cannibal*. New York: Morrow.
- HARNER, Michael. 1980. *The Way of the Shaman*. Toronto, New York, London, Sydney: Bantam Books.
- HARNER, Michael. 1990. *The Way of the Shaman*. San Francisco: HarperOne.
- HARNER, Michael. 2005. "The History and Work of the Foundation for Shamanic Studies". *Shamanism* 18, [www.shamanism.org/articles/article18.html](http://www.shamanism.org/articles/article18.html).
- HARNER, Michael. 2010. "A Core Shamanic Theory of Dreams". *Shamanism Annual, Journal of the Foundation for Shamanic Studies*, 23/1: 4.
- HARNER, Michael. 2012. "My Path in Shamanism". *International Journal of Transpersonal Studies*, 31/2: 80–90.
- HARNER, Michael. 2013. *Cave and Cosmos. Shamanic Encounters with Another Reality*. Berkeley: Borth Atlantic Books.
- HUTTON, Ronald. 2006. "Shamanism: Mapping the Boundaries". *Magic, Ritual, and Witchcraft*, 1/2: 209–213.
- ITZHAK, Nofit. 2015. "Making Selves and Meeting Others in Neoshamanic Healing". *Ethos*, 43/3: 286–310.

- JAKOBSEN, Merete Demant. 1999. *Shamanism: Traditional and Contemporary Approaches to the Mastery of Spirits and Healing*. New York: Berghahn Books.
- KHARITONOVA, Valentina. 2015. "Revived shamanism in the social life of Russia". *Folklore*, 62: 37 – 54. <https://www.folklore.ee/folklore/vol62/kharitonova.pdf>.
- KURTI, Laszlo. 2001. "Psychic Phenomena, Neoshamanism Psychic Phenomena, Neoshamanism, and the Cultic Milieu in Hungary". *Nova Religio* 4/2: 322–350.
- KURTI, Laszlo. 2015. "Neoshamanism, National Identity and the Holy Crown of Hungary". *Journal of Religion in Europe* 8/2: 235–260.
- PUCA, Angela. 2018. "Scientism and Post-Truth: two contradictory Paradigms underlying contemporary shamanism?". *Journal of the British Association for the Study of Religions*, 20: 83–99.
- PUTNIK, Noel. 2019. "Dr. Wolf and the Ancient Roots: Neoshamanism in Serbia". *Studies on Western Esotericism in Central and Eastern Europe*, ur. Nemanja Radulović i Karolina Maria Hess. Szeged: Jate Press, 191–209.
- SANSON, Irene Dawne. 2009. "New/Old Spiritualities in the West: Neo-shamans and Neo-shamanism". *Handbook of Contemporary Paganism*. Leiden i Boston: Brill, 433–462.
- SANSON, Irene Dawne. 2012. *Taking the spirits seriously: Neo-shamanism and contemporary shamanic healing in New Zealand*. Doktorski rad. Auckland: Massey University.
- SOHOLM, Helena C. 2012. *Contemporary and Neoshamanic Practitioners in the West: A Hermeneutic Narrative Inquiry*. Doktorski rad. Pasadena: Saybrook University.
- STUCKRAD, Kocku von. 2002. "Rechanting nature: Modern Western Shamanism and Nineteenth-Century Thought". *Journal of the American Academy of Religion*, 70: 771–799.
- VUKELIĆ, Deniver. 2012. "Problemi identifikacije i identiteta u hrvatskih 'šamana' s kraja 20. i početka 21. stoljeća". *Studia ethnologica Croatica*, vol. 24: 167–194.
- VUKELIĆ, Deniver. 2018. *Utjecaj magijskih predodžaba na oblikovanje hrvatskoga kulturnoga identiteta*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- VUKELIĆ, Deniver. 2021. *Magija na hrvatskome povijesnom prostoru*. Zagreb: Školska knjiga.
- VUKELIĆ, Deniver. 2022. *Upitnica s kazivačem Tomislavom Cvarom, 24. 3. 2022., snimka razgovora i transkript*. Zagreb: Privatna zbirka Denivera Vukelića.
- WALTER, Peter Fritz. 2014. *Shamanic Wisdom Meets the Western Mind An Inquiry into the Nature of Shamanism*. Createspace Independent Publishing Platform.

- ZNAMENSKI, Andrei A. 2007. *The Beauty of the Primitive. Shamanism and the Western Imagination*. New York: Oxford University Press.
- ZNAMENSKI, Andrei A. 2009. "Quest for Primal Knowledge: Mircea Eliade, Traditionalism, and 'Archaic Techniques of Ecstasy'". *Shaman*, 17/1–2: 181–204.

**Internetski izvori:**

<https://www.isars.org>

<https://www.shamanism.dk>

<https://www.shamanism.eu>

<https://www.shamanism.org>

<https://www.shamanism.org/way-of-the-shaman/documentary.php>

<http://www.shamanism-asia.com>

<https://www.youtube.com/watch?v=MmQ1H4wU0zs>

### Neoshamanisms on the Example of Michael Harner's Core Shamanism

Most of today's magical practices of Western "shamans" are actually classified as neo-shamanisms, i.e. spiritual teachings of the West that construct and contextualize different ideas of "shamanism" by not consistently following the emphasized practical character of shamanism in the traditional environment, but by combining different teachings. Michael Harner, as an American anthropologist, researched different tribes in the Amazon, Mexico, the Arctic, North America and Finland and their indigenous shamanistic practices. Harner later crossed the line between participant and practitioner and founded the Foundation for Shamanic Studies in 1985. This paper deals with the analysis of neoshamanisms on the example of Harner's approach, his concept of *core* shamanism, as well as the results of the author's field research of the work of *core* shamanism practitioners in Europe and Croatia.

**Keywords:** shamanism, neoshamanism, *core* shamanism, Michael Harner, monotonous percussion drumming, non-formative spirituality